

GJURO SZABO: PRILOZI ZA GRAĐEVNU POVIJEST ZAGREBAČKE KATEDRALE

Naša veličanstvena zagrebačka katedrala zaostaje doduše po veličini i po arhitektonskoj vrijednosti za drugim sličnim građevinama, ali ona je za nas od ogromne važnosti, jer preko sedam stotina godina prati ona povjesni razvoj hrvatskoga naroda; gotovo se svi veliki događaji zastavljaju kod nje i oko nje, počevši tamo od tatarske provale do dana današnjega.

Ali i građevno spada ona u red veoma zanimljivih spomenika gotike; za nas je ona svakako najzanimljiviji, jedinstveni spomenik. Pet punih stotina godina trebalo je proći, dok se ona dogradila — u ništavilu vremenskom dakako tek jedan trenutak — a svaka od onih dvadesetak generacija, koja je pri tom radu sudjelovala, utisnula je svoj pečat, koji je redovno slijedeće doba skidalo, ali nikada posve ne skinulo, tako da je svako doba svoju egzistenciju u toj kamenoj spomen-knjizi upisalo. Ta mi smo stariji još vidjeli sav onaj upravo fantastički čar i sjaj, kojim je barokno doba uresilo dom najvećeg svoğa »gospodina«, mi smo doživjeli lomljivu, kad je posve nemoćno, a silno umišljeno doba sav taj čar, svu tu magičnu moć divotbaroka odstranilo, da tamo postavi pravo ništavilo, kako je i ono vrijeme bilo: posve prazno i ništavo. A to će najjasnije pokazati ovdje dodana reprodukcija najnovijega bakropisa dra. Branka Senoe, koji donosi vijeran pogled u prijašnje stanje naše katedrale. Treba to samo usporediti sa sadašnjošću. Ipak se nije dalo ni sada odstraniti baš sve, što je prošlost učinila. Ovdje ondje ipak proviruje po koji značajni fragment. A tako je bivalo u svako vrijeme, pa je tragova rada svih tih dugih stoljeća ostalo do sadašnjeg dana.

O razvoju gradnje zagrebačke katedrale nije lako donijeti konačni prikaz. Literatura¹ o tom predmetu nije velika, a pogotovo nema radova

¹ Najnovija djela, koja govore o zagrebačkoj stolnoj crkvi: B. A. Krčelić: *Hist. cath. eccl. zagr. Partis I. Tom. 1.* Levaković: *Historiola de fundat. episc. Zagr. et structura eccl. cathedralis.* Rukopis u arhivu Jugoslavenske Akademije u Zagrebu II. d. 60. Levaković: *Historia de fund. eccl. et episcop. Zagr. nec non descriptio cathedralis ecclesiae.* Akademijski arhiv u Zagrebu: IV. c. 15. »Croatia« 1842. IV. od neznana autora: *Der Dom zu Agram.* br. 31, 32, 56, 57, 58. Kukuljević u *Mitteilungen d. Central-Commission.* Wien, 1856., gdje je prvi put

iz novijega doba. Isprave, koje o gradnji govore veoma su oskudne, vrlo se malo sačuvalo računa i sličnih spomenika. Najvažniji dokument: sama građevina crkve malo ne je posvema zanimljiva poslije besmislene takozvane restauracije. Dakako, to nije bila jedina takva «restauracija». I prijašnja su vremena znala nemilosrdno haraćiti. Tek su ta vremena opet stvarala novo, davala dokumente arhitekture za svoje vrijeme, dok je bijedno XIX. stoljeće porušilo što se moglo, da stvara lažne kopije ne svoja vremena, već daleko minulih stoljeća, pa tako stvorilo tek teatarske kulise. Tehničkog umijanja ne će im nitko odreći, ali na jedno su zaboravili: na umjetnost. Isporedi samo sliku stare katedrale, koja niče kroz stoljeća i sklapa se u prekrasnu cjelinu, pravo umjetničko remekdjelo — a sad stoji pred nama nakostrušena šablonska građevina, koja hoće, da je gotička, a nije no neistina, koja nikoga ne privlači, tko iole osjeća, što je umjetnost.

Napose bi mnogo mogli kazati o historiji gradnje zagrebačke katedrale grbovi,² smješteni iznutra i izvana na samoj građevini, kao dokumenti rada pojedinih biskupa. Na žalost je restaurator jedan dio grbova pobacao (neki se komadi nalaze u muzeju), druge ponamjestio po volji kao dekoracije na različna mjesta u crkvi, a velik je dio dao kopirati, pa je kopije — navodno posve vjerne — postavio na mjesta originala. A uz to je najveći dio vlasnika tih grbova nepoznat, pa je tu prepušteno sve nagađanju i domišljanju.

Po mišljenju i ispitivanju dosadašnjih ispitavača, naročito Weissa, Kukuljevića i Tkalčića, pa prema važnim saopćenjima J. Barlé-a (dosada poznate opaske restauratora Bolléa većinom su slabo vjerodo-

zainteresovan vanjski svijet za zagrebačku katedralu. Kukuljević: Prvostolna crkva zagrebačka. Zagreb, 1856. Karl Weiss: Der Dom zu Agram. Wien 1860. (sa nacrtima). Tkalčić Ivan: Spomenici grada Zagreba sv. I. Tkalčić Ivan: Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada. Zagreb 1889. L. Klasen: Grundrissvorlagen v. Gebäuden f. kirchliche Zwecke, Leipzig 1889. (str. 1290. opis, tlocrt I. 148.) Barlé Janko: O gradnji sakristije prvostolne crkve zagrebačke. Vjes. hrv. arheol. dr. X. 146. Barlé Janko: Stari portal zaogr. stol. crkve. Vjes. hrv. arheol. dr. XIII. 307. (Vrlo važno!) Različni članci u »Katoličkom Listu«, »Viencu« i dr.

² Ovi su grbovi na zagrebačkoj katedrali sačuvani.

Na pročelju crkve:

Lijevo: uokvireni grb: lav koji se propinje na lijevo (kopija). Desno: trodjelni grb uokviren: a) grb s lijevom i 4 pruže, b) krilo, c) kapa s 2 pera. Kopija, orig. u Arheološko-historijskom muzeju u Zagrebu. Na velikom potpornjaku sprijeda: grb s kapom s 2 pera.

Na južnoj strani katedrale:

Na velikom otpornjaku: kreljut, nad njom šljem s kapom (kopija!). Na stijeni tornja, ne petom otpornjaku i na stijeni pred njim: grb s jednom kosom pružom, navodno grb Ivana Albena. Na 2. i 3. otpornjaku grb i okrunjeni heraldički lav na desno bez okvira.

Na sjevernoj strani crkve:

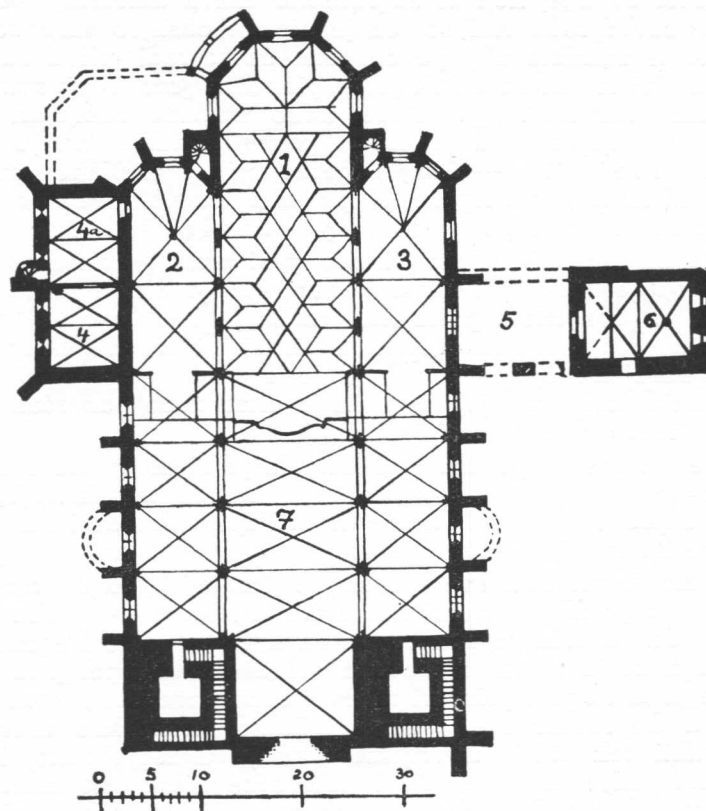
Na svakom otpornjaku uokvireni grb: okrunjeni lav na desno; na prvom do tornja još i grb pod lavom: dvostruko krilo. Ovo je original, sve drugo su kopije.

U unutrašnjosti katedrale:

Na stijeni južnog tornja grb navodno Iv. Albena (original). Na zidu južne kapele sv. Marije nad lukom: grb s križem, jedan grb biskupa Oswalda i jedan Iv. Albena. Originali amo prebačeni.

Izbačeni su grbovi:

Na svim pilovima u lađi po jedan grb lava na lijevo! Sačuvan jedan u Arheološko-historijskom muzeju. U svetištu su bila 3 grba biskupa Oswalda i jedan Iv. Albena. Gdje su bili prije nije poznato.

Tlocrt zagrebačke katedrale sa kapelom u (nad-) biskupskom dvoru. 1. Svetište katedrale. 2. Pobočna kapela s. Ladislava. 3. Pobočna kapela s. Marije. 4a. Sakristija s freskama. 5. Dvorište, vjerovatno nekad spojeno sa 6. 6. Kapela u biskupskom gradu. 7. Lada crkve.

stojne, učinjene da se njime opravda njegov način restauriranja) razvijala se gradnja katedrale ovako:

Biskupiju je zagrebačku osnovao kralj Ladislav g. 1094. Po riječima isprave od g. 1219.³ kralj je Andrija II. g. 1217. dao posvetiti onu crkvu, koju je Ladislav ne podigao već osnovao, pa se tako ta prva katedrala gradila 123 godine.

1242. provaljuju Tatari u Zagreb, uništuju grad s katedralom, a poslije odlaska Tatara sagradi biskup Stjepan II. († 1247.)⁴ kapelu sv. Stjepana, jer je katedrala bila »funditus in cinerem versa«.

Filip, nasljednik Stjepanov, radi i gradi mnogo: on je u nevjerovatno kratko vrijeme sagradio Medvedgrad, u kojem je bila sagrađena i kapela sv. Filipa i Jakoba. Od te se kapele sačuvao jedan posve gotički kapitel. U više navrata (1251. 1254. 1257. 1261.) moli biskup

³ Smičiklas, Codex diplomaticus III. 147.

⁴ Za Stjepana II. se pogrješno držalo, da je od roda Babonića. Thalloczy: Die Geschichte der Grafen v. Blagay. 1893.

⁵ »... iuxta ipsam basilicam sub invocatione S. Stephani Prothomartyris capellam aedificari curavit«. T. Kovačević rkp. u Arhivu Jugoslavenske akademije III. d. 132.

u pape oprost za one, koji bi zagrebačku crkvu darivali. Tek nakon dovršenja Medvedgrada čini se, da je biskup ozbiljno skrenuo gradnji nove crkve, te zatražio u pape dozvolu, da sagradi crkvu na drugom mjestu. Nu čini se, da on sam nije dospio ništa graditi, a nova je katedrala nastala ipak na mjestu stare, kako možemo zaključiti iz riječi isprave kralja Stjepana od g. 1272., kojom svjedoči, da je šesnajsti biskup Timotej (1264.—1287.) »opere mirifico plurimum sumptuoso quasi dissolutam in suo corpore a primo fundamento ipsam zagrabiensem ecclesiam reparantis«.⁶

Nema sumnje, da je biskup Timotej prvi pravi graditelj zagrebačke katedrale, koju je obnovio od temelja: gradio je dakle na istom mjestu, gdje je prva crkva postojala. Gradio je vrlo brzo: 1275. posvećuje on (21. IV.) oltar sv. Petra i Pavla u sakristiji, a 25. VIII. oltar sv. Ladislava u susjednoj lijevoj apsidi, dok je do izgradnje desne apsida s oltarom sv. Marije došlo kasnije, tako, da je oltar tamo posvećen 21. VIII. 1284., a tri godine kasnije umrije Timotej.

Tako je vjerovatno po tim vijestima, da je 1284. dovršena bila Stjepanova kapela sv. Stjepana, svetište sa tri apside te sakristija, a to je sačinjavala zapravo cijelu crkvu sve do biskupa Oswalda i Luke, kad je i lađa crkve dograđena i presvođena.

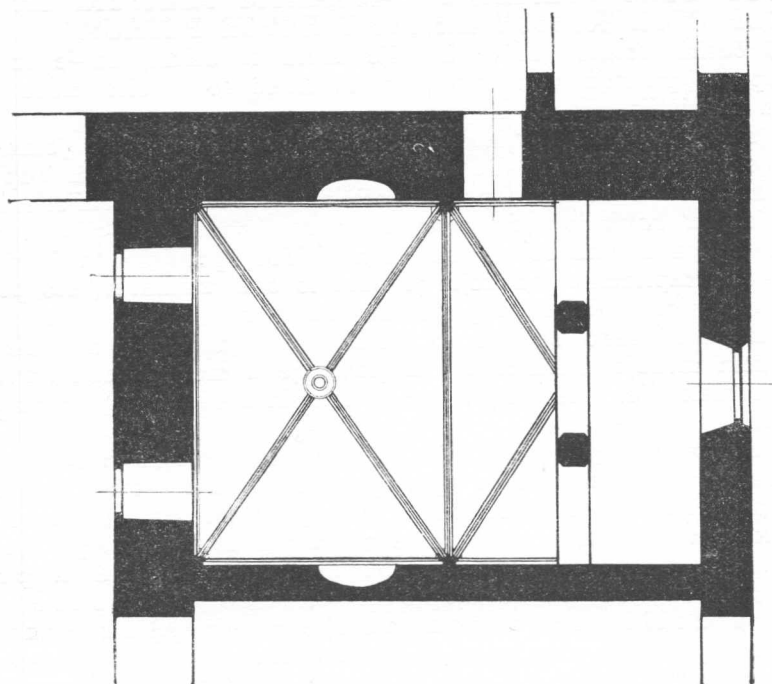
Zastanimo časak kod ove i ovakove građevine, koja pokazuje, — kako je to već graditelj Friedrich Schmidt istaknuo — veliku srodnost sa crkvom St. Urbain u Troyes-u i sa katedralom u Regensburgu. I jedna i druga imaju ovako zasnovano svetište sa tri poligonalno završene apside, a to su prvi primjeri takovih oblika svetišta u gotičko doba. Katedrala u Regensburgu nije mogla nikako služiti kao uzor, jer se počima graditi tek 1275., u vrijeme, kad je u zagrebačkoj katedrali bio već posvećen oltar sakristije i priključne lijeve (od ulaza) apside sv. Ladislava. Crkva St. Urbain u Troyes-u dolazi dakle jedina kao mogući uzor zagrebačke katedrale: ona je započeta g. 1262., a nije dovršena sasvim zapravo nikada. To je primjetio i prvi istraživač gotike Fr. Mertens, koji gradnju zagrebačke katedrale stavlja poslije g. 1262., t. j. iza St. Urbaina, a prije Regensburga.⁷ Crkvu sv. Urbana u Troyes-u gradio je za papu Urbana graditelj Jean Langlois, a zanimljivo je, da je baš taj papa posvetio Timoteja za biskupa, ma da ga kralj Bela nije htio priznati za biskupa, jer je bio tobože niska roda »quod vilis esset originis«. Kasnije je Timotej i te kako bio u milosti kraljeva.

Budući da je dakle za gotovo dva stoljeća bila zagrebačka katedrala u glavnom ono, što je Timotej završio, pozabavit ćemo se najprije s ovim dijelovima: s kapelom u biskupskom gradu, sa svetištem i obim pobočnim kapelama i sakristijom.

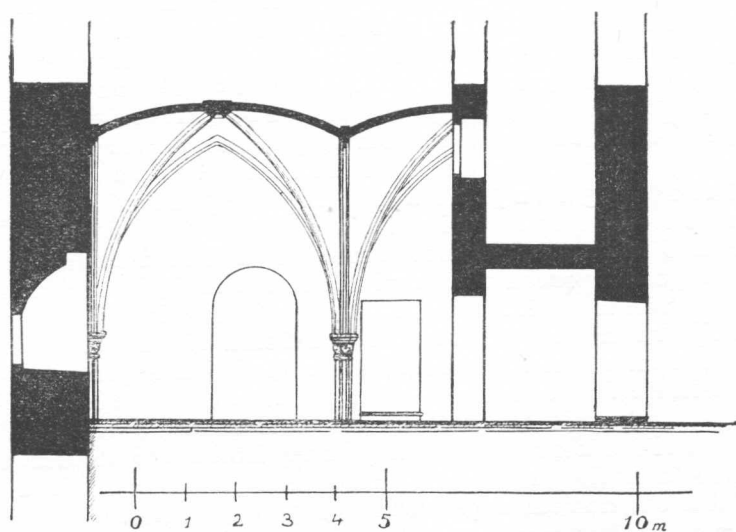
Kapela u nadbiskupskom dvoru nema danas nikakove veze sa samom katedralom. Mi nemamo nikakove pismene potvrde, ali jaku tradiciju, da je to ona kapela, koju je biskup Stjepan poslije odlaska Tatara na čast sv. Stjepana saziđao (oko g. 1246.). Kasnije je ta kapela napuštena postala spremištem za oruđe, pa ju je tek biskup Petar Domitrović (g. 1611—1628) opet uspostavio, te označio to napisom:

⁶ Tkalčić: Monum. Epp. Zag. I. 163.

⁷ Za crkvu u Regensburgu podao je plan Ervin, učenik graditelja St. Urbaina Jean Langloisa, kasniji graditelj štrasburške katedrale.

Tlocrt kapele.

Prerez kapele u biskupskom gradu, XIII. stoljeće.

QUOS OLIM STEPHANO SACRARUM MARTYRI HONORES
PRAESUL DOMITROVICH INNOVAT HOSCE PETRUS.

Još četiri stotine godina kasnije znalo se dakle, da je to kapela sv. Stjepana, pa nije potrebno uzimati, kako to Weiss hoće, da je sadašnja sakristija bila ta kapela.

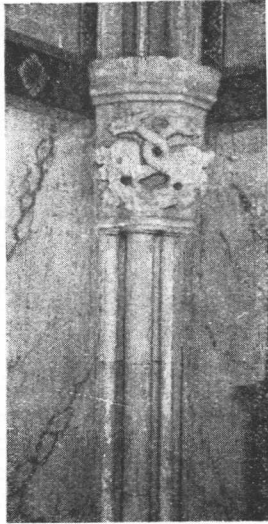
A građevni oblici to nikako ne osporavaju. U nas se gotika javila vrlo rano: već oko 1206. diže se gotički hram cistercita u Topuskom! Ova je kapela sv. Stjepana posve gotički zasnovana: razdijeljena je na dva polja, od kojih je jedno odsječeno za hodnik u I-vom spratu, a svodena je svodom na rebra sasvim neobičnog prosjeka, koja se upiru o stupove s kapitelima, od kojih je osobito onaj zanimljiv, što pokazuje dvije fantastičke ptice sa zapletenim vratovima. Takov srodan rano-gotički kapitel našao se u nas: i u Djakovu; danas je u arheološko-historijskom muzeju u Zagrebu. Zaglavni je kamen prvoga traveja sačuvan: remek djelo klesarije: lav s mladima ovijen vijencem stilizovanog lišća.

Ma da danas nije ni u kakvoj vezi sa katedralom vidi se, da je nekada tu postojala potpuna veza; tradicija dapače znade, da je tek u XVII. stoljeću ta veza prekinuta, da se stvori prolaz između katedrale i crkve. A što je osobito značajno: zapadni zid te kapele neobične je debljine (1.75 m) pa u produženju udara na prvi otpornjak desne kapele Marijine, a u dalji pravac označuje završetak crkvenog svetišta, te se nastavlja jednakom debljinom zida u zapadnom zidu sakristije. A suprotni zid nastavlja se u slijedećem otpornjaku crkve, tako, da je ta kapela uzidana točno između oba otpornjaka. Kasnije, kad je nestalo veze s crkvom sagrađen je bio ogroman otpornjak od dvora do drugog otpornjaka svetišta, dakle baš ondje, gdje je nekad mogla postojati veza s crkvom. Taj je otpornjak htio sam Schmidt ostaviti i nakon restauracije, ali ga je Bollè odstranio. U produljenju od zapadnog zida do prvog otpornjaka postavljen je za biskupa Šimuna Bratulića (1604—1611) stup za zatvoreni most, kojim se dolazilo u nadbiskupsku bogomolju, a i to je sve Bollè odstranio.

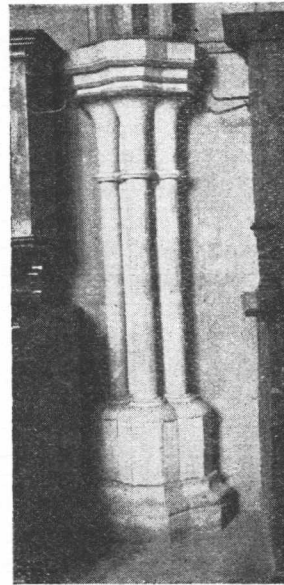
Ta je kapela mogla služiti jednom i kao ulazna kapela u crkvu za sve dugačko vrijeme, dok se stoljećima crkveni brod izgrađivao. A ako se doista uzme, da je to kapela biskupa Stjepana, onda je već plan za izgradnju sakristije i svetišta zajedno s njom morao biti zasnovan, pa je Timoteju preostalo da ga izgrađuje dalje i gradnji svoga štitnika pape Urbana približi.

Ostavimo tu kapelu s njenim stupovima, koji su danas donjim dijelom ukopani u pod, s osebujnim kapitelima i neobičnim rebrima, pa se svrnimo na tren u sakristiju. Danas je ona izmijenjena u mnogočemu. Prije su tu bila od davnine 2 debelim zidom rastavljena dijela, svodena svodom svaki na 2 polja, a danas je jedna prostorija, kojoj je Martin Borković dodao u istoku novu sakristiju, koju je kasnije izmijenio Alagović, a njegovu je srušio Bollè i stvorio sadašnje stanje. Nas zanimaju tek stariji dijelovi, od kojih je onaj istočni služio kao sakristija, a susjedni kao arkiv i riznica. Ulazilo se u prvom dijelu, sad je ulaz u crkvu u drugom donjem zapadnom.

Rebra su svoda drukčija no ona u biskupskoj kapeli a ipak vrlo srodna, pilovi su drukčiji: oko trupa tri stupića na karakteristički izvedenim

Stup u (nad-) biskupskoj kapeli sa karakterističnim ranogotičkim kapitelom.

Zidni pilov u sakristiji zagrebačke katedrale (XIII. stoljeće).

podnošcima, sa kapitelima bez ornamenta i jakim profilovanom nadstupninom (Kämpfer), na koju se upiru rebra. Četiri zaglavna kamena pokazuju: uskršno janje, lisnati ornament, pa geometrijski i opet lisnati, značajan za ranu gotiku. Svod i jedna stijena onog dijela, koji je i nekad služio za sakristiju, gdje je bio oltar sv. Petra i Pavla urešen je freskama, za koje misli Tkalčić, da su iz doba Timotejeva, a Okunjev ih meće u XIV. stoljeće. Na žalost su te slikarije (otkrivene g. 1885.), koje po starosti i vrijednosti spadaju među najznatnije u našoj državi tako potamnjele i oštećene, da se danas tek nejasno vide pojedine figure, a reproducirati se ne mogu. Po Tkalčiću («Katolički List» 1885., 203) su tu osnivači nekih redova (sv. Antun, Bernard, Dominik), pa sv. Jeronim, do njega kralj Stjepan, Ladislav i Emerik, a na spojnom porušenom zidu bio je posljednji sud prikazan. Pokojni Bučevski počeo je s »restaurisanjem«, ali to je uskoro zaspalo. Ako se ikada još ove slikarije, (koje su vjerovatno iz kraja XIII. stoljeća) spasu, možda će one pomoći, da se riješi koja od zagonetki, što ih susrećemo baš na svakom koraku u zagrebačkoj katedrali.⁸

A takova pitanja nalazimo sijaset i u presbiteriju s pobočnim kapelama sv. Ladislava i sv. Marije. Po svem sudeći izgrađeni su ti dijelovi u vrlo kratko vrijeme za biskupovanja Timotejeva. Ni Karl Weiss (1859.), koji je jedini učinio arhitektonski opis stare katedrale (na žalost

⁸ Tkalčić javlja (Kat. L. 1885.) o nalazu dvaju reljefa sv. Petra i Pavla, za koje drži, da su bili na oltaru tih svetaca u sakristiji, tamo, gdje je Borković odlomio zid, da sagradi svoje proširenje. Na žalost im danas nema traga, jer si ih je stanoviti gospodin prisvojio i u Graz prodao!

pun očitih neistina, pogrješka i krivih risarija!) nije zapazio, da je svodenje u biskupskoj kapeli, (napose oblici rebara kruškolikog prereza), sakristiji i kapeli sv. Ladislava vrlo blizu po vremenu postajanja; pa i klesarski rad zaglavnog kamenja veoma je srodan. Napose se ističe onaj zaglavni kamen u kapeli Ladislavljevoj u polju do apside: dva križata zmaja ispreplevši se vratovima čine okvir, u kojem se vidi ljudsko lice. Remekdjelo klesarstva, kojem po svem vrlo naliči kapitel predvorja crkve u Goslaru. Ova kapela sv. Ladislava ima jedina na vanjskoj strani nad prozorom friz ornamentata, koji podsjećaju na ornament romanskog doba; mrežište prozora te kapele sastavlja tu vierpass. Nasuprotna desna kapela Marijina pokazuje rebra sasvim drugog prereza, zaglavno kamenje je djelo drugih ruku i vremena: svakako kasnijih dana.

Mišljenje Kukuljevićevo koje je kasnije preuzeo i Tkalčić, da je biskup Oswald (1466.—1499.) p o v i s i o i p o n o v n o s v o d i o s a n k t u a r p o s v e je nemoguće. Oswald je Thuz sigurno u 33 godine mnogo toga uradio,⁹ pa i u svetištu, što bi svjedočili oni grbovi Oswaldovi, koje je Bollè dao odstraniti, ali sanktuarij je crkve ostao u svojoj visini od svog postanja do danas, kako odgovara arhitektonskoj zamisli dana njegove gradnje. Svod je propao u sanktuaru tek 1624., a zamijenio ga je Albertal (1632.) sa mrežastim, nižim i lošim svodom, kog je potres g. 1880. zbacio. Onda su između onih triju pilova, koji potječu sigurno iz XIII. stoljeća umetnuta po dva manja, a tu su restauratori ispravno uradili, kad su uspostavili prvotno stanje.

U razdoblju od kojih 60 godina izgrađena je kao cjelina: sakristija, svetište s kapelama i kapela sv. Stjepana. Ali stoljeća su prolazila, a lađa crkve i pročelje s tornjevima nije se moglo dovršiti, ma da je sigurno cijeli niz biskupa surađivao na izgradnji toga dijela katedrale. Nu i tu nedostaju posvema izvori, a nagađanja se pojedinaca uvukla u mišljenja kao da su utvrđene činjenice.

Što se tiče lađe to je sjeverna strana tako različita od očito starije južne, da se tu mora uzeti interval od nekoliko decenija. Tkalčić je upozorio na ona dva grba s lavom na otpornjacima južne strane i na četiri (isto tako krunjeni lav na l.) na sjevernoj strani, pa je sve to pripisivao biskupu Eberhardu Albenu (1409.—1420. zaogr. biskup po drugi puta). Nu već i forma tih južnih i onih sjevernih grbova, koji su sačuvani na crkvi u točnim kopijama, odaje, da su to grbovi dvaju vremenski razdalekih biskupa, pa je već Brunšmid zapazio s pravom, da se Eberhardu Albenu pripisuje toga mnogo, o čem nikakvi spomenici ne govore, (»Kameni spomenici Hrv. nar. muzeja u Zagrebu« br. 867), dok se o radu brata mu i nasljednika Ivana Albena (1420.—1433.) mnogo toga spominje. Nu Brunšmid nije zapazio, da je grb Ivana Albena sasvim drugi no onaj Eberharda Albena: u koso postavljena greda, koja se vidi izvana na južnoj strani tornja, na petom otpornjaku izvana i na zidu pred njim, te na južnom tornju iznutra. Bojničić je u »Wappenbuchu« zapazio tu razliku, ali je nije mogao protumačiti. Možda bi se ta zagonetka dala riješiti iz oporuke biskupa Ivana (Krčelić: Hist. eccl. Zaogr.

⁹ Oswald je sasvim sigurno učinio pregradu »Lettner«, kojim je odijelio svetište od lađe, a stajao je do vremena biskupa Vrhovca, koji je srednji dio dao odstraniti g. 1800. Na to bi se moglo protegnuti postavljanje Oswaldovih grbova.

165), gdje se spominje Rudolf, brat njegov »carnalis«, dok za Eberharda veli samo »frater«.

Svuda dakle zagonetke. Na 1. i 2. otpornjaku južne strane grb je heraldički lav na desno — očito starija radnja, na sjevernoj su strani na otpornjacima grbovi sa isto takvim lavovima, nu ti grbovi pokazuju daleko kasniji rad, naročito po svojim okvirima, od kojih je jedan t. zv. Eselsrückenbogen. A na pilovima u crkvenoj lađi bilo je šest grbova s lavom na lijevo, od kojih se jedan sačuvao u Hrvatskom arheološko-historijskom muzeju, dok je druge Bollè pobacao. Na pročelju s lijeve strane opet je grb s lavom na lijevo u kasnom okviru. To si ne možemo nikako drukčije zamišljati, nego da ti grbovi pripadaju dvojici, ako ne trojici biskupa. No kojima biskupima pripadaju, nije poznato: jedan od njih može biti Eberhard.

Za ovo sve govori golema razlika između sjeverne i južne strane lađe. U južnoj imaju pilovi još gotički urešene kapitele, pilovi u samoj lađi na sjevernoj strani imaju kapitele bez uresa (a sasvim su drukčije od onih nalikih u sakristiji). Na sjevernoj strani sastaju se rebra i dinsti zidnih pilova u jedan polukružni polupil, dok na južnoj sežu do podnoška. Prozori su na obje strane drukčije uokvireni i klesarijom urešeni — o mrežistu i ne govorim, jer se tu tijekom vremena mnogo mijenjalo. Rebra su u lađi kasno gotička, opora, uska. Po svem se čini, da lađa nije još sasvim ni za Oswalda bila presvođena, već valjada tek za biskupa Luke Baratina (1500.—1510.), o čem ima i traga u pisanim spomenicima.

Rezultate dosadašnjih istraživanja moramo u znatnom dijelu otkloniti, a pogotovo je sve tek nagađanje, što se doslije pisalo o pročelju i zvonici. I tu će biti svako dalje istraživanje upućeno ponajpače na odgonetanje grbova, a tek sporedno se može poslužiti starim nacrtima i fotografijama, jer se iz sadašnjeg stanja ne će mnogo više dati razabrati, budući da je taj dio stolne crkve posve »restauriran« t. j. samovoljno izfriziran, tako, da je odstranjena čak i patina starih dijelova, koju su kao osobitost svi, pa i Karl Weiss isticali. Pitanje portala riješeno je sasvim raspravom Janka Barléa: stari je portal djelo biskupa Vinkovića, kopija XVII. stoljeća po uzoru portala u Sz. Iák-u. Tek se dakako u cijelom djelu zapaža ruka majstora baroknoga doba. Koliko je kanonik Vukoslavić za dovršenje ili opravak Vinkovićevog portala učinio, nije sasvim utvrđeno: po dosta samosvjesnom napisu na nedavno opet nađenoj ploči mora se pomišljati na znatniju saradnju, možda kod ovećeg opravka.

S pitanjem pročelja zagrebačke katedrale usko je skopčano pitanje zvonika. O tom nam pisani spomenici za sada slabo govore.¹⁰ Tornjevi su istina, građeni prema kasnoromanskim (Lebény, Zsámbeke), ali su i oni djela već posve gotičkog doba. Na desnoj strani pročelja nalazi se trostruki grb: gore 9 lijerova i 4 poprečne pruže, pod njim grb s kreljuti i grb sa kapom s dva pera, a potonji se na pročelnoj strani velikog otpornjaka tornja opetuje, pa opet združen sa kreljuti na zapadnoj strani istoga otpornjaka. Svi su ti grbovi dakako boleovske kopije, ali

¹⁰ Sasvim je nemoguće išta zaključivati iz oblika crkvi na pečatima; tu su su uvijek šablonski prikazi građevina koje epohe. Tako stariji pečat za gr. kaptola (Mitteilungen Central Kommission Wien, 1889. str. 268.) pokazuje sasvim nešto drugo, a noviji kasnogotički pečat opet nešto drugo.

koliko se dade konstatirati, točne. Na lijevo od portala grb je heraldički lav na lijevo, krunjen, uokviren na kasnogotički način. Taj grb na lijevo mogao bi biti grb Eberharda Albena, takav se nalazi u njegovom pečatu. Onaj s lijerovima smatraju kao grb Anžuvina, napose vojvode Stjepana, mlađega sina Karla Roberta, koji je u Zagrebu živio i tu u katedrali sahranjen. Pa i tjelesni liječnik »physicus« Karla Roberta postao je kasnije (1343.—1348.) biskup zagrebački. Gradnja bi dakle pročelja i tornjeva pala u XIV. stoljeće, što bi odgovaralo prije sačuvanim formama, naročito formi friza na desnoj strani pročelja i južnoj strani tornja.

Svakako su ratovi, potresi i požari vrlo nepovoljno djelovali na pročelje, koje je do nas došlo veoma iskrpreno. Nu čini mi se opravdanim mišljenje, da zvonici nisu nikada izgrađeni bili, dapače na staroj se slici vidi vjerovatno drveni toranj na lijevo uz katedralu. To posvjedočava i oporuka biskupa Oswalda, koji ostavlja 7000 for. »ad elevationem duarum turrium, consumptionemque earum«. No tu je tek Ivan Albertal sagradio toranj, koji je g. 1641. za Vinkovića bio gotov, a počeo je 1633. za biskupa Franje Ergeljskog. To je onaj, kog smo mi prije potresa još vidjeli, pravo djelo XVII. stoljeća, a nikakva maskerada. Napose se čini slabo vjerovatno, da je lijevi toranj ikad bio izgrađen: tu nedostaje otpornjak, tek je mala ugalna lezna imala taj nadomjestiti.

Rezultat je ovog razmatranja tek djelomična potvrda dosadašnjeg shvaćanja. Mislím, da je gradnja katedrale započela kapelom sv. Stjepana u biskupskom dvoru, da se nastavila gradnjom sakristije, lijeve kapele (Ladislavljeve), sanktuara i desne kapele (sv. Marije), a sve je to skupa sačinjavalo jednu cjelinu iz ranogotičkoga doba. Lađa i pročelje gradilo se dalje kroz dvije stotine godina, a toranj je u XVII. stoljeću podignut, pa je od toga doba do g. 1878. ili bolje do trusa 1880. katedrala ostala u glavnom nepromijenjena, tek se ugradila u kasnogotičko doba biskupska bogomolja i malo pjevalište a to je dijelom odstranio M. Vrhovac g. 1800. Kasnije je Alagović (1835.) sagradio kor za velike orgulje. Nu zato su slijedeće generacije radile na unutrašnjem uređenju crkve, pa su stvorile upravo čarnu ponutricu sa oltarima od mramora i pozlaćenog drva, kojih je broj varirao između 25 i 30! Barokno je doba osjećalo tek prostor, kad je bio krcat predmetima. Dakako, da je i u prijašnje doba bilo vandalizacije, o kojoj govori najbolje fragment prekrasnog epitafa biskupa Luke Baratina, pa se naročito mnogo utamanilo za kustosa Zdenčaja 1781., kad su crkvu taracali bijelim i modrim marmornim pločama. Da, ni samoga oduševljenog revnitelja Iv. Zniku ne možemo sasvim odriješiti od svake krivnje suvišnog tamanjenja.

Pa kad se već govori o barbarizmu treba spomenuti glavno, što se uradilo kod tako zvane restauracije, koja je učinila, da za našu katedralu s pravom nitko više ne mari. Prvi je podnio elaborat o opravku katedrale, veoma umjeren i obziran, prelat Sebastian Brunner god. 1873., ali ni sam kardinal Mihalovich, koji ga je zatražio, nije se nanj mnogo obazirao. Po tom je g. 1878. bar. Fridrik Schmidt dao učiniti po Enricu Nordiu detaljne arhitektonske snimke stare katedrale, ne sasvim točne, ali ipak dragocjene. On je projektirao iznutra zamjenu svoda nad svetištem (što ga je kasnije srušio potres), ostavio empore, ostavio i hodnik do njih i veliki otpornjak izvana, ostavio i stari portal, ostavio stari oblik krova. Na otpornjake izvana pometao suvišne fijale, izgradio tornjeve i

Odstranjeno kamenje iz zagrebačke katedrale. U pozadini komad zaglavnog kamena iz Marijine kapele. Karakteristična forma rebara.

dopunio pročelje. Odstranio Alagovićevu sakristiju, a staru ostavio ne-promijenjenu. U svem: sasma obični, skroz neumjetnički posao.

Njegov suradnik Bollè pošao je mnogo dalje. Najprije se u sjednici kojoj je on kao stručnjak prisustvovao, zaključilo, da se 18 oltara izbacii; tek dva su ostala, dva najmanje vrijedna! Porušila se estrada u crkvi pred pobožnim kapelama (uresa s nje »figura, krucifiks« nestalo je).

Alagovićev veliki kor izmijenjen je, sa pilova u lađi skinuti su sveci, a baldakini od kamena nad njima, krasna kasnogotička radnja biskupa Oswalda, sastali se na rpi kamenja do crkve, gdje u fragmentima i danas leže. Svod u sanktuaru izmijenjen je, dva su pilova posve obnovljena, dva okrpana. To je najbolji dio rada. Kružišta prozora (Masswerk) (naročito četvrtog i petog na južnoj strani i srednjeg u sanktuaru) izmijenjena su tobože stilski. Stara je sakristija preudešena, razdijelni zid s freskom posljednjeg suda iz XIII. stoljeća porušen je, prozori preudešeni, a mjesto Alagovićevog produženja sakristije došla je nova prigradnja. Mjesto uobičajenog — logički ispravnog — dvodjelnog krova navalio je ogromno jednovito krovište kao ogromno korito. Od iskona jednostavni otpornjaci urešeni su sada sasvim suvišnim fjalama, a još je suvišnija tvorba zabata sa svake strane lađe, kojih nikada nije bilo, a koje nije ni Schmidt predvidjao. Sad su izvedena i dva jednaka tornja, nešto lađanija od onih, koje je Schmidt zasnovao, a golemu prazninu povećanog pročelja trebaju da ublaže oni prilijepljeni sveci, koji su već danas sasma okrhani. Nu baš te figure na pročelju bude osjećaj praznine njegove. Invalidendom! Konačno je skinut stari portal, protiv Schmidtova nacрта, pa je stvoren sadašnji, u komu ćeš uzalud tražiti i trag kakve umjetnosti. A da bude sve u skladu, otučena je modernim oruđem sva patina, te je

mjesto otmjenog taraca od mramornih ploča došao — nakon ponovnog mijenjanja crkvene razine — sadašnji od klinkerskih pločica kao u starijim kupaonicama. Kako se postupalo sa zgradom izvana, tako se s malo pijeteta radilo i sa grobnicama unutra: šteta što je Ivša Tkalčić već umro, taj bi znao kazati, zašto je proplakao, ali morao štititi i suze progutati. A kad je još onako suludo unatoč protesta naših najboljih ljudi porušena Bakačeva kula, krivnjom jedino Bollèovom, »da se katedrala vidi« — već u tom se očituje posve neumjetničko i neispravno shvatanje gotike — onda je svako, tko ima oči i malo pameti mogao spoznati, da je mjesto obećanog »najljepšeg spomenika gotike u Hrvatskoj« stvoren golemim troškom i trudom kroz decenije dokument posve neumjetničkog i umišljenog vremena i njegovih ljudi. Konservirana stara katedrala privlačila bi i danas bezbroj ljudi iz svijeta strana svijeta, ovako restaurirana odbija svakog kulturnog čovjeka, pa mami samo posmjeh samilosti.

Résumé. En étudiant les caractères architectoniques de la cathédrale de Zagreb, l'auteur de l'article ci — dessus en vient à la conclusion qu' à cette cathédrale appartenait autrefois aussi la chapelle qui se trouve à present dans le chateau de l'archevêque. Elle montre des traces du gothique commençant et se sont la sacristie et la chappelle de droite du st. Ladislav (dans la cathedrale même) qui s'en rapprocheni le plus, tandis que l'autre chapelle, celle de la Vierge, appartient à une date ultérieure. Par tout cela se confirment les maigres rapports des documents et de la tradition et il en ressort la possibilité que cette cathédrale soit des premières qui eüssent été bâtis avec cette sorte de sanctuaire qui lui est propre, donc avant le St. Urbain de Troyes et, en tout cas, avant celle de Regensburg. Quant à la construction de la nef, on manque tout à fait de documents qui n' apportent que des maigres renseignements pour la construction définitive, et toutes les combinaisons faites jusqu' ici sont plus que probables. On pourra être éclairé le plus sur le développement de la construction de cette partie quand seront connus les propriaitaires des armoiries qui, a l' exception des deux, nous sont inconnus.

Dr. Branko Šenoa, Nutarnjost stare zagrebačke katedrale. Desno od ulaza: Sprijeda oltar Sv. Trojstva (propao u Granešini), dalje oltar Sv. Barbare, djelo kipara Robbe 1733. (sada u Varaždinskim Toplicama); pod biskupskom bogomoljom oltar Sv. Jerolima (sada u crkvi Sv. Ivana u Novoj Vesi u Zagrebu).

